

УДК 338.43:633.1:631.11

РОЗВИТОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Г. Сиротюк, к. е. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-8740-7959

Львівський національний аграрний університет

© Г. Сиротюк, 2021

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2021.01-02.067>

Сиротюк Г. Розвиток та ефективність зерновиробництва: регіональний аспект

Розглянуто розвиток зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Львівської області, зумовлений належними соціально-економічними та сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами. Підкреслено, що виробництво зерна має важливе економічне, соціальне та політичне значення для розвитку регіону, національної економіки та забезпечення продовольчої безпеки держави. Вказано на частку Львівської області у зерновиробництві України. Виявлено основні чинники, які впливають на розвиток зернового господарства регіону. Визначено роль зернових культур в економіці сільськогосподарських підприємств Львівської області та обґрунтовано, що підвищення ефективності виробництва зерна можна досягти на основі збільшення його концентрації. Проаналізовано сучасну динаміку посівних площ, урожайності зернових культур і виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами Львівщини. Виокремлено технологічні чинники, які впливають на підвищення врожайності зернових культур. Встановлено, що підприємства за досліджуваний період значно наростили виробництво таких видів зернових культур як озимий ячмінь, кукурудза на зерно та озима пшениця, що пов'язано з експортною орієнтацією цих видів культур. Підкреслено, що лідерство у виробництві зернових культур мають такі адміністративні райони: Золочівський, Сокальський та Бродівський. Порівняно рівень рентабельності зернових культур підприємств Львівської області та України, в результаті чого виявлено спад цього показника в динаміці. Вказано на недостатню ефективність державного регулювання галузі зерновиробництва. Запропоновано напрями підвищення економічної ефективності зерновиробництва.

Ключові слова: зерновиробництво, сільськогосподарські підприємства, ефективність, урожайність, рівень рентабельності, державне регулювання.

Syrotyuk H. Development and efficiency of grain production: regional aspect

The article considers grain production at agricultural enterprises of Lviv region, which is determined by the appropriate social and economic conditions and favourable soil and climate peculiarities. It is stressed that production of grain is of essential economic, social and political importance for development of the region, national economy and food safety of the state. The work identifies the share that Lviv region takes in the grain production of Ukraine, distinguishes the main factors influencing development of grain industry in the region, underlines importance of cereals in the economy of agricultural enterprises of Lviv region, and substantiates that increase of grain production efficiency can be achieved due to its increased concentration. The research supplies analysis of the current dynamics of cropping areas, yield capacity of cereals and grain production by the agricultural enterprises of Lviv region. The author names the technological factors influencing the increase of cereals yield. It is justified that in the studied period, the enterprises significantly increased production of such kinds of cereals as winter barley, maize for grain, and winter wheat that is related with the export focus of the mentioned crops. It is emphasized that in cereals production, the leading positions are taken by such administrative districts as Zolochiv, Sokal, and Brody. The article provides comparison of the profitability of cereals production at the enterprises of Lviv region and Ukraine. Therefore, it is demonstrated that the mentioned index has reduced in its dynamics. The author stresses on the poor efficiency of state regulation in the field of grain production and suggests directions to improve the grain production efficiency.

Key words: grain production, agricultural enterprises, efficiency, yield, profitability, state regulation.

Постановка проблеми. Зернове господарство – стратегічна галузь нашої держави, яка істотно впливає на добробут сільського населення та розвиток сільських територій. Виробництво зерна має важливе економічне, соціальне та політичне значення для розвитку національної економіки й забезпечення продовольчої безпеки держави. Сталий розвиток зерновиробництва можна забезпечити завдяки активному впровадженню інновацій, які дають змогу отримувати конкурентоспроможну продукцію на внутрішньому й зовнішньому ринках. Зерно в Україні завжди належало до конкурентоспроможних продуктів на світовому ринку. На думку експертів, Україна здатна вирощувати понад 100 млн т зерна та за збереження такої тенденції експортувати майже 70 млн т уже до 2022 року (Які перспективи зернового ринку України до 2030 року, 2021). Тому нині варто більше уваги приділяти саме тим галузям національної економіки, де отримуємо конкурентні переваги і можемо забезпечити зростання обсягів виробництва, що дасть змогу гарантувати конкурентоспроможність та ефективність національної економіки. Власне такою галуззю і є зерновиробництво, що зумовлює необхідність детального дослідження основних тенденцій галузі, особливо на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку ринку зерна та ефективності галузі зерновиробництва посідають чільне місце у працях сучасних учених економістів.

Помітним є внесок В. Месель-Веселяка (2018), який характеризує потенційні можливості виробництва зерна в Україні за рахунок підвищення врожайності зернових культур та визначає окупність додаткових витрат приростом вартості валових зборів культур. Забуранна Л. (2014) досліджує тенденції виробництва і реалізації зерна в Україні та чинники, що впливають на економічну ефективність його виробництва у сільськогосподарських підприємствах. Шпичак О. (2014) висуває пропозиції щодо необхідності диверсифікації напрямів використання виробленого в Україні зерна. Козак О. та Грищенко О.

(2016) вказують на особливості функціонування галузі зерновиробництва та основні проблеми сучасного стану її розвитку. Автори Гринкевич та ін. (2020) розглядають зернопродуктовий підкомплекс як один із важливих продуктових підкомплексів країни, від стійкості функціонування якого залежать рішення продовольчої проблеми та забезпечення продовольчої безпеки України. У багатьох інших наукових дослідженнях розкрито окремі аспекти зерновиробництва.

Проте доцільно зауважити, що в питаннях ефективності зерновиробництва залишається досить багато невирішених проблем, особливо на регіональному рівні, які потребують постійної уваги та подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження полягає у виявленні тенденцій розвитку зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Львівської області, дослідженні ефективності галузі та визначенні напрямів її підвищення.

Методика дослідження та матеріали. Для досягнення мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний – для розробки напрямів підвищення рівня ефективності зерновиробництва, формулювання загальних висновків та рекомендацій; системного підходу – для оцінки зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах; статистико-економічний – для вивчення динаміки ефективності виробництва зернових культур; графічний – для узагальнення і наочного представлення інформації.

Інформаційною базою дослідження слугували праці науковців щодо дослідження показників та рівня ефективності зерновиробництва, офіційні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Львівській області й аналітичні публікації у фахових виданнях.

Виклад основного матеріалу. Розвиток зерновиробництва у Львівській області зумовлено родючими ґрунтами, сприятливими кліматичними та належними соціально-економічними умовами. Обсяг виробництва

зерна є чільним показником, від якого залежать рівень собівартості, сума прибутку, рівень рентабельності, фінансовий стан сільськогосподарських підприємств та інші

показники економічної ефективності. Щодо обсягу виробництва зерна у 2019 р. Львівська область посідала 18-те місце серед усіх регіонів країни (табл. 1).

Таблиця 1

Частка Львівської області у виробництві зерна, 2019 р.*

Показник	Україна	Львівська область	Частка Львівської області у показниках України, %
Господарства всіх категорій			
Зібрана площа, тис. га	15 291,9	319,1	2,1
Валовий збір, тис. ц	751 432,0	16 437,3	2,2
Урожайність, ц/га	49,1	51,5	104,9
Сільськогосподарські підприємства			
Зібрана площа, тис. га	11 176,1	204,8	1,8
Валовий збір, тис. ц	599 820,8	12 039,7	2,0
Урожайність, ц/га	53,7	58,8	109,5
Господарства населення			
Зібрана площа, тис. га	4 115,8	114,3	2,8
Валовий збір, тис. ц	151 611,2	4 397,6	2,9
Урожайність, ц/га	36,8	38,5	104,6

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Питома вага Львівської області 2019 р. в загальному обсязі виробництва зерна в Україні становила 2,1 % зібраної площі та 2,2 % валового збору. Аналогічні показники у сільськогосподарських підприємствах становили 2,8 та 2,9 % відповідно. Позитивною тенденцією є ефективність зерновиробництва, на що вказує зростання урожайності порівняно зі середнім значенням у країні.

Зростання ефективності виробництва зерна можна досягти на основі збільшення його концентрації, що є об'єктивним процесом розвитку та зосередження засобів виробництва і робочої сили у великих спеціалізованих підприємствах (Гринчук, 2017). У сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону зосереджено 79,8 % виробництва зернових культур і решта 20,2 % припадає на частку господарств населення.

Провідною галуззю рослинництва залишається зернове господарство, на що вказує висока частка (45–50 %) зернових культур у структурі загальної посівної площі у сільськогосподарських підприємствах Львівської

області. У регіоні вирощують озиму та яру пшеницю, озимий та ярий ячмінь, кукурудзу на зерно, гречку, овес.

У структурі посівних площ серед зернових культур у середньому за 2015–2019 роки найвища частка посівів припадала на пшеницю озиму – 46 % (85 876 га), на кукурудзу на зерно – 19 % (34 789 га) та ячмінь озимий – 13 % (24 087 га) (рис. 1).

На економічну ефективність зерновиробництва безпосередньо впливає рівень урожайності, який свідчить про рівень родючості земель, рівень інтенсивності, культуру землеробства, впровадження новітніх досягнень тощо. Сприятливі ґрунтові та кліматичні умови для виробництва зернових культур за наявності високоврожайних сортів дають змогу сільськогосподарським підприємствам одержувати високі врожаї.

Розвиток зернового господарства у сільськогосподарських підприємствах Львівської області має відносно стабільний характер. На це вказують показники розвитку зерновиробництва (рис. 2).

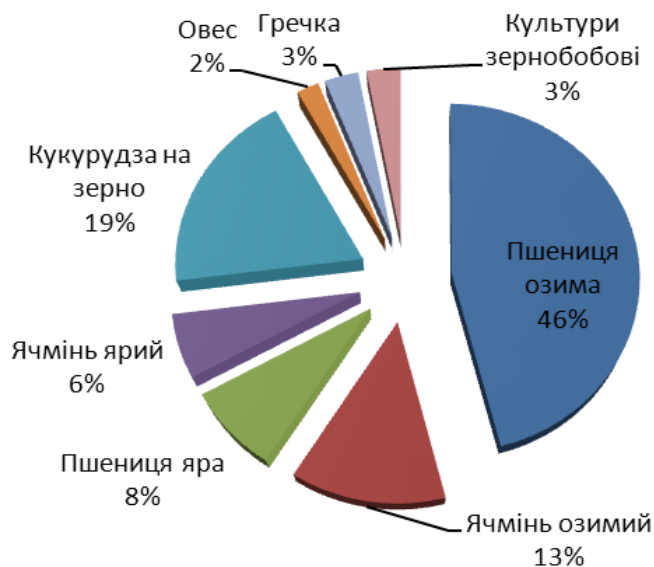

Рис. 1. Структура посівних площ зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області,* в середньому за 2015–2019 рр.

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області.

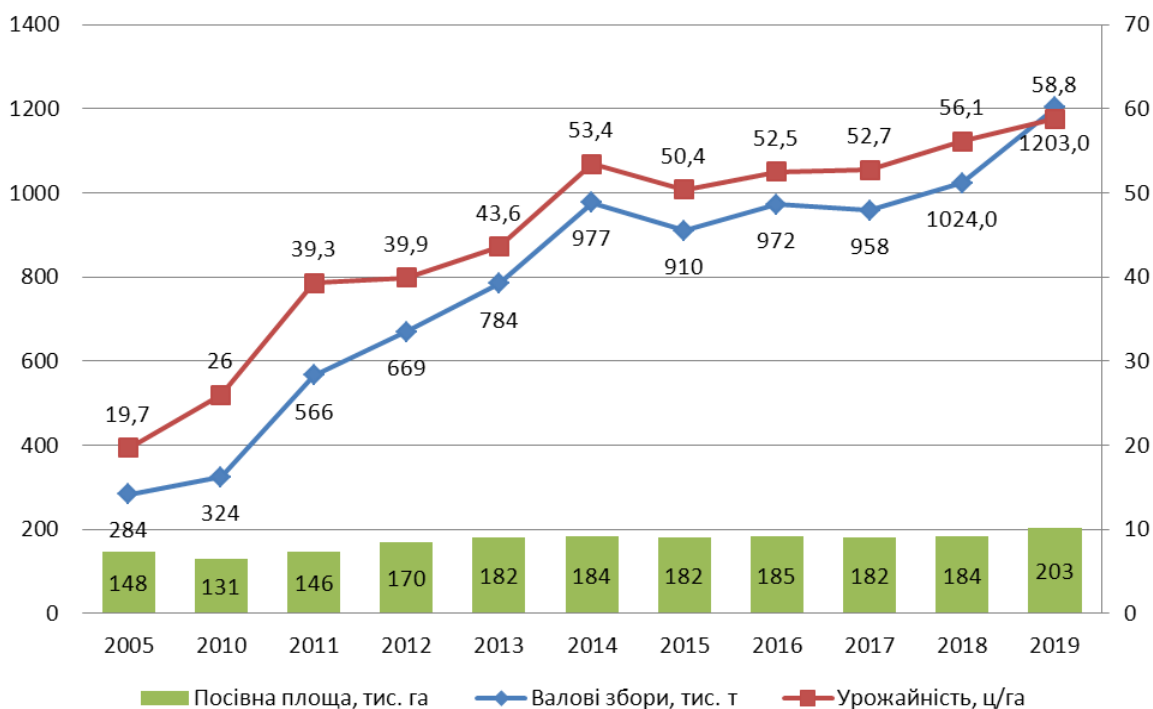

Рис. 2. Динаміка показників розвитку зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Львівської області*

*Побудовано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області.

Найвищі показники врожайності та валових зборів зерна припадають на 2019 р. Незважаючи на те, що площа посівів зернових культур зросла на 37,2 % у 2019 р. порівняно з 2005 р., підвищення врожайності у три рази сприяло зростанню валового збору зерна у 4,2 рази. Це вказує на те, що приріст валових зборів у сільськогосподарських підприємствах більшою мірою відбувається за рахунок підвищення врожайності, тобто інтенсивності розвитку зерновиробництва.

Інтенсивні технології вирощування зернових культур, окрім підвищення врожайності, забезпечують зазвичай вищу ефективність виробництва зерна (Ільчук, Коновал, Барановська та Євтушенко, 2019). Водночас варто врахувати, що практика господарювання на основі інтенсифікації виробництва супроводжується негативними екологічними наслідками, які у своїй сукупності значно погіршують умови сільськогосподарського виробництва, знижують продуктивність та економічну ефективність використання природного ресурсного потенціалу аграрної сфери (Сиротюк, 2018).

Погоджуємося з думкою Л. Забураної (2014), що для кожної культури має бути розроблена схема сівозміни з найкращим попередником. Науковиця зауважує, що в сівозміні продуктивність більшості культур на 30–50 % вища, ніж у беззмінних посівах.

Ускладнює підходи щодо вирощування озимих та ярих зернових культур і глобальне потепління. Особливо важливе значення доцільно надавати методам агробіологічного контролю при вирощуванні озимих зернових культур. Високі врожаї та кращу якість зерна отримують ті виробники, навіть за складних погодних умов, які застосовують необхідні для рослин елементи технології й догляду (підживлення, інтегрований захист рослин).

Виокремимо технологічні чинники, які безпосередньо впливають на досягнення високої врожайності зернових культур у досліджуваному регіоні (рис. 3).

Найбільша частка у валових зборах зернових культур припадає на пшеницю, де у 2019 р. зібрано 553,2 тис. т або 45,9 % від валового збору загалом, причому частка пшениці озимої посідає 41,1 %, та ярої – 4,8 %. На другому місці за обсягами валового збору – кукурудза на зерно – 424,3 тис. т (35,3 %). Також висока частка припадає на озимий ячмінь – 150,9 (12,5 %) (табл. 2). Порівнюючи валові збори зернових у 2019 р. із 2005 р., спостерігаємо суттєве їх збільшення за такою культурою як озимий ячмінь – у 100,6 рази, кукурудзи на зерно – у 19,1 рази, озима пшениця – у 3,5 рази, яра пшениця – на 80,2 %, ярий ячмінь – на 57,2 %, та зернобобові – на 81,1 %.

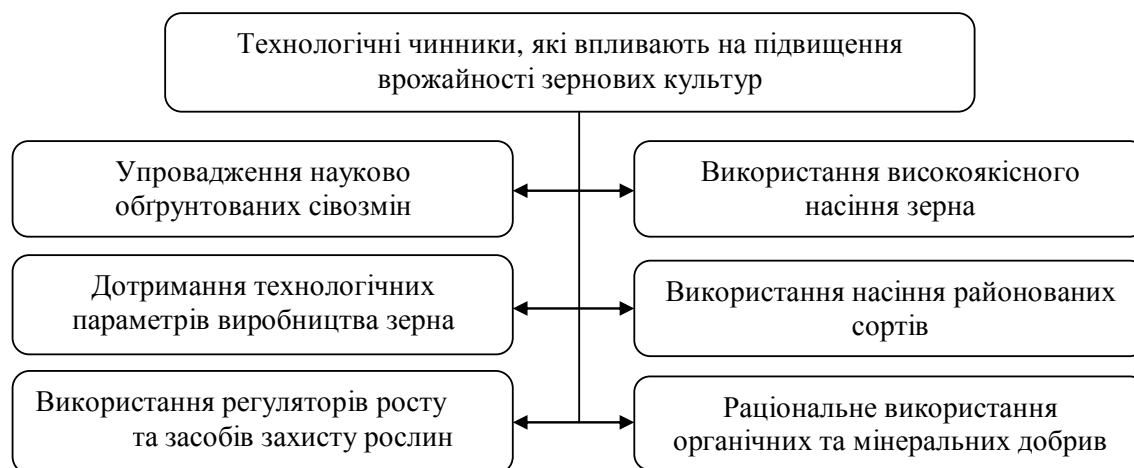

Рис. 3. Технологічні чинники впливу на підвищення врожайності зернових культур

**Власна розробка*

Таблиця 2

**Динаміка валових зборів у розрізі зернових культур
у сільськогосподарських підприємствах Львівської області***

Вид культури	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2005 р., %
Пшениця озима	140,6	147,3	461,0	447,8	388,0	412,5	495,0	Більше у 3,5 р.
Ячмінь озимий	1,5	10,1	112,7	149,3	149,6	125,7	150,9	Більше у 100,6 р.
Пшениця яра	32,3	24,5	73,8	53,4	77,9	69,2	58,2	180,2
Ячмінь ярий	34,1	21,9	38,0	47,2	48,3	55,7	53,6	157,2
Кукурудза на зерно	22,2	100,7	203,5	236,2	230,3	322,9	424,3	Більше у 19,1 р.
Овес	20,7	8,6	9,6	7,3	6,3	4,9	3,5	Менше у 5,9 р.
Гречка	3,6	3,2	3,6	6,7	8,9	4,4	1,8	Менше у 2 р.
Культури зернобобові	5,3	1,4	4,9	16,5	36,5	21	9,6	181,1

*Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області

Це пов'язано не так зі зростанням посівних площ, як із високою продуктивністю за цими культурами, чого не скажеш про такі культури як овес і гречка, динаміка валових зборів яких характерна негативною тенденцією до зменшення у 5,9 та 2 рази відповідно.

Поділяємо думку О. Козак та О. Грищенко (2016), що великі підприємства орієнтовані переважно на експортні види зернових культур (кукурудза, ячмінь, пшениця), які значно вигідніші з позицій отримання прибутку та потребують більших вкладень ресурсів на один гектар площі.

Зернові культури вирощують практично в усіх районах Львівської області, крім Турківського та Сколівського районів. Основну частку валових зборів зернових культур виробляють у Золочівському (161 171 т), Сокальському (135 268 т) та Бродівському (119 201 т) районах (рис. 4).

Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств можлива тільки за умови досягнення високих фінансових результатів, основним показником яких є рентабельність. Саме показники рентабельності відіграють особливу роль для оцінки

економічної ефективності виробництва. Тому доцільний аналіз рентабельності виробництва зернових культур у підприємствах аграрного сектору (рис. 5). Загалом рівень рентабельності виробництва зернових культур підприємствами Львівщини нижчий, ніж у підприємств України (рис. 4). У 2019 р. він становив лише 0,5 %, тоді як у середньому у країні – 11,8 %, що суттєво менше за 2018 р., коли рівень рентабельності був 17,5 % та 24,7 % відповідно. Найвищий показник рівня рентабельності у підприємствах Львівської області припадає на 2008 р. (58,1 %), що на 41,7 пункти більше від України, проте у 2013 р. зауважуємо збитковість зернової галузі регіону на рівні 10,5 %.

Суттєвий спад рівня рентабельності зернових культур у підприємствах Львівської області у 2019 р. відбувся за рахунок збільшення собівартості на 6,5 % та зменшення реалізаційних цін на 9,3 %. Загалом такий низький показник зумовлює недоотримання підприємствами прибутку та сповільнює необхідний процес технологічної модернізації, а також не дає змоги ефективно адаптувати галузь до кліматичних змін.

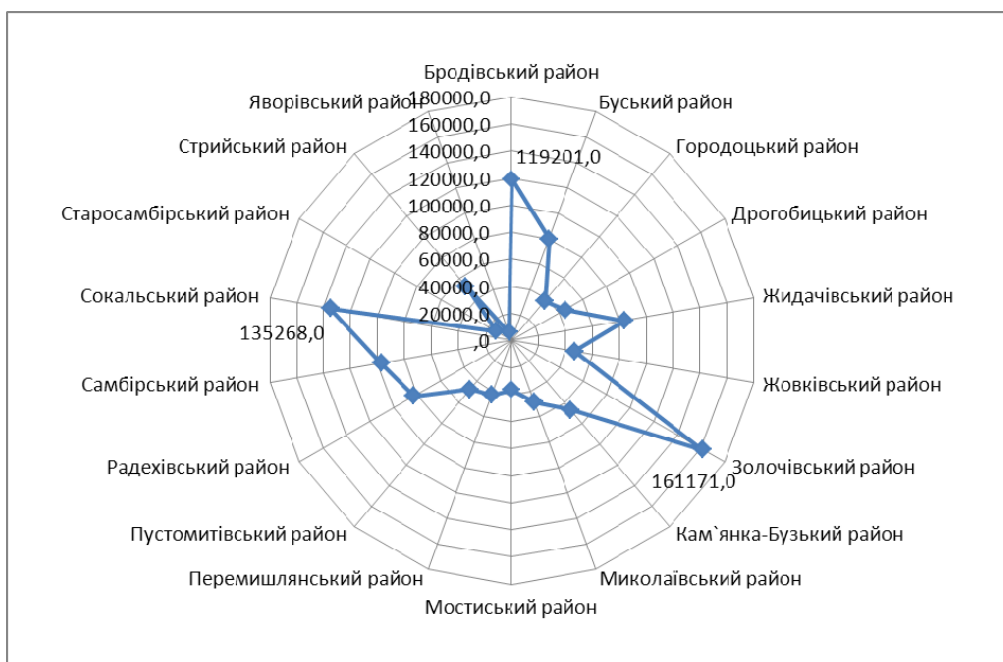

Рис. 4. Виробництво зернових культур у сільськогосподарських підприємствах у розрізі районів Львівської області, 2019 р. (т)*

*Побудовано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області.

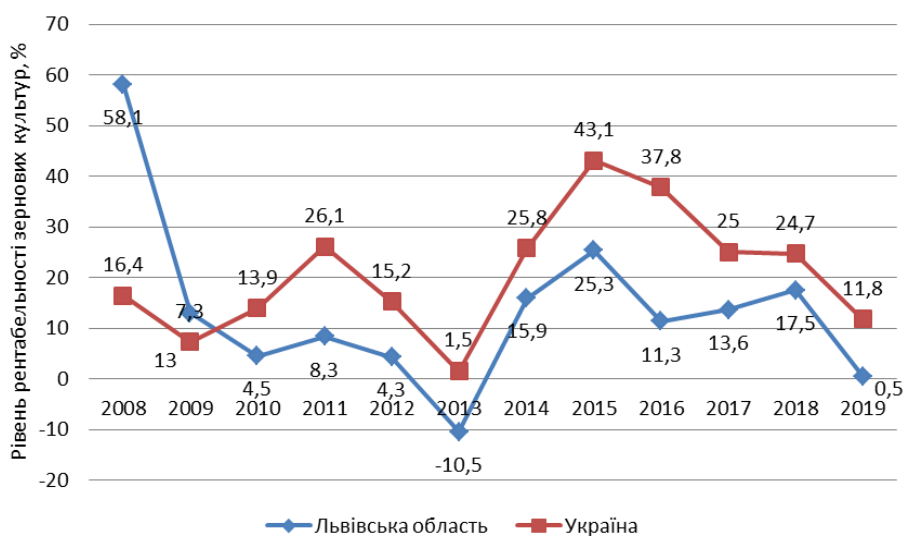

Рис. 5. Динаміка рентабельності зернових культур у підприємствах Львівської області та України*

*Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Цінова нестабільність на ринку зерна вказує на недостатню ефективність державного регулювання. Зокрема до зовнішніх проявів такої недосконалості можна віднести: нестабільність цін і доходів товаро-

робників; слобопрогнозовану державну політику; незабезпеченість балансу інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави) (Крилов, 2018). Тому нині зростають значення і важливість державної

підтримки як галузі зерновиробництва, так і сільського господарства загалом як стратегічного інструменту суттєвого підвищення конкурентоспроможності його продукції в умовах глобальних викликів.

Зростання економічної ефективності зерновиробництва у підприємствах можна розглядати двояко: з одного боку – це суттєве збільшення виробництва зерна, а з іншого – постійна боротьба за економію. Виробництво зерна буде тим ефективніше, чим більше вироблятимуть продукції за менших затрат ресурсів на її виробництво.

Основними напрямками підвищення ефективності зерновиробництва є: поліпшення використання землі та підвищення її родючості; поглиблення спеціалізації й концентрації виробництва; раціональне використання всіх видів ресурсів; дотримання сортової агротехніки; впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій; підвищення якості та збереження зерна.

Висновки. Отже, проведені дослідження щодо вирощування зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області дають підстави для вис-

новку, що тут є всі наявні умови для їхнього ефективного виробництва.

Виробництво зерна у досліджуваному регіоні переважно зосереджено у сільськогосподарських підприємствах, і 79,8 % і 20,2 % припадає на частку господарств населення. Дослідженнями встановлено позитивну динаміку зростання валового виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах, яке досягло свого максимуму у 2019 р. і становило 1203 тис. т, що у 4,2 рази більше порівняно з 2005 р., при цьому врожайність зросла на 39,1 пункт.

Для збільшення ефективності зерновиробництва необхідно: покращити матеріально-технічне забезпечення; впроваджувати нові технології та рентабельні форми організації виробничих процесів. Інтенсивний шлях забезпечення ефективного виробництва має здійснюватися за рахунок: внесення науково обґрунтованих норм органічних та мінеральних добрив; використання високоврожайних районованих сортів та гібридів зерна; використання прогресивних ресурсоощадних технологій обробітку ґрунту, збору та зберігання врожаю.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Гринкевич, С. С., Зрайло, І. І. та Брух, О. О., 2020. Аналіз структурного змісту зернопродуктового підкомплексу АПК. *Аграрна економіка*, 13 (1–2), с. 63–72.
- Гринчук, Т. П., 2017. Інвестиційне забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку зерна. *Кандидат наук. Вінницький національний аграрний університет*, 229 с.
- Данкевич, Є. М., 2014. Формування галузевих пропорцій у виробничій структурі сільськогосподарських підприємств. *Збалансоване природокористування*, 1, с. 49–53.
- Забуранна, Л. В., 2014. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*, 3, с. 55–60.
- Ільчук, М. М., Коновал, І. А., Барановська, О. Д. та Євтушенко, В. Д., 2019. Розвиток ринку зерна в Україні та його стабілізація. *Економіка АПК*, 4, с. 29–38.
- Козак, О. А. та Грищенко, О. Ю., 2016. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*, 1, с. 38–47.
- Крилов, Я. О., 2018. Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні. *Український журнал прикладної економіки*, 3 (3), с. 43–53.
- Месель-Веселяк, В. Я., 2018. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*, 5, с. 5–14.
- Сиротюк, Г. В., 2018. Концептуальні засади сталого розвитку аграрних підприємств. *Аграрна економіка*, 11 (3–4), с. 87–95.
- Шпичак, О. М., 2014. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*, 7, с. 83–91.
- Які перспективи зернового ринку України до 2030 року. [online] Доступно: <http://uga.ua/meanings/yaki-perspektivi-zernovogo-rinku-ukrayini-2030-roku> [Дата звернення 15 березня 2021].

Стаття надійшла 20.05.2021

